

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI İRŞAD FAALİYETLERİ VE BAZI MÜŞAHEDELER

Prof. Dr. Servet ARMAĞAN*

GİRİŞ

Aşağıdaki satırlar senelerden beri edindiğim bazı müşahedeler ve intibalar. Bu müşahedeler ve intibalar, namaz kılan, cemaate iştirak eden, cuma hutbeleri dinleyen ve diğer dinî merasimlere katılan bir mü'min-münevver kimsenin değerlendirmelri olarak kabul edilmelidir. Bu değerlendirmelerde daha çok **Diyanet İşleri Başkanlığının** irşad hizmetlerinde aksayan taraflar ele alınacak ve bazı tenkidler dile getirilecektir.

Aslında tenkidlerin yapılması, iyi niyetli olduğu takdirde, elbette faydalıdır. Çünkü böylece Başkanlığın irşad hizmetleri daha sağlam, memlektimiz gerçeklerine uygun ve dinin esaslarına muvafık olacaktır. Bir diğer deyişle, ciddi bir tetkik ve inceleme, daha iyiye ve mükemmele hasret temayülü, aşağıdaki değrelendirmeleri ve tenkidleri ortaya çıkarmaktadır. Üstelik iyi niyetle yapıldığı için de elbette **Emr-i bi'l Mâruf ve Nehy-i anil Münker** kabilinden kabul edilecektir.

Biraz acı da olsa, aşağıdaki tenkidler **Diyanet İşleri Başkanlığımızın** irşad hizmetlerinin bir kısmına faydalı olabilirse, bu satırlar hedefine ulaşmış sayılır.

Müşahedelerimizi cuma hutbeleri ile vaazlara inhisar ettiriyoruz. Sadece iki saha üzerine konuşacağız, ama radyo ve televizyonlarda bu iki saha çok kullanıldığından, değerlendirmelerimiz geniş bir alanı kapsıyor demektir.

Aşağıda vaiz ve hatiplerimizin ifa ettikleri irşad hizmetlerinde, başta dinimizin hükümleri olmak üzere, mevzuat hükümleri ile Türk toplumunun örf ve adet ve diğer değer hükümlerine aykırı bazı davranışlar sıralanacaktır.

* Harran Üniversitesi Rektörü.

1. İRŞAD HİZMETLERİ HAZIRLIKSIZ SUNULMAKTADIR:

Kanaatimce hatipler ve vaizler konuşmalarını, genellikle, yeterli hazırlık yapmadan sunmaktadırlar. Böylece siyak ve sibaka dikkat edilmeden yapılan konuşmalar, bir miting konuşması havasında devam etmektedir. Hatta hutbenin ve vaazın başında okunan ayet ve hadislerin muhtevasına pek de yakın olmayan ve uygun düşmeyen cümleler ve uzun konuşmalar yer almaktadır. Mesela; Ramazan orucunun faydaları anlatılırken, memleketimizde maalesef yaygın olan güzellik müsabakaları tenkid edilmekte; veya hac mevsimi başında yapılan konuşmalarda hiç gereği yokken giyime, kuşama çok masraf yapıldığı uzun uzadıya tenkid edilmekte; yahut “**Namaz dinin direğidir**” hadisi açıklanırken, bazı laik eğitimde öğretmenlerin öğrencileri zehirlediğinden yakınılmaktadır. Böylece konuşmacı konuşmasını hazırlıksız ve plansız sunmakta, gereksiz yere hedef değiştirmekte veya hedefi saptırmakta ve konuşmanın mevzuu ile konuşmanın bittiği anda bağlandığı nokta arasında doğrudan bir bağ ve illiyet rabitası bulunmamaktadır.

2. İRŞAD HİZMETLERİ KAVL-İ LEYYİN İLE DEĞİL HAŞİN BİR EDA İLE VEYA BAĞIRARAK YAPILAN BİR KONUŞMA ŞEKLİNDEDİR:

Yumuşak huylu olmak ve karşısındakini kırmadan yapılan konuşmaların İslâm dininde tavsiye edildiği uzmanlar tarafından biliniyor. İrşat hizmetleri ise, çoğu defa bağırarak, hakaretler ederek ve bazı kişi, sınıf ve grupları küçük düşüren tarzda yapılmaktadır.

Mesela;

Konuşmalarda **oruç tutmayan pis hayvanattan** bahsedilmekte, bazı okulların **fuhuş yuvası** olduğu belirtilmekte ve karısını açık gezdiren ve açık gezmesine müsaade eden kocalar hakkında, mevzu ve makamın nezahatine uygunluğu düşünülmeden, **ağıza alınmayacak sözler** söylenmektedir. Bir vaaz ve hutbe kürsüsünün nezahatine yakışmayan bu konuşmalar, dinleyici kitle üzerinde herhalde yersiz bir münaferete sebep olmaktadır. Bazen de, haşâ, adetâ Cenab-ı Hakk'ın yerine kendini koyarak bazı kimselerin

zındık olduğu, küfre girdiğini ve o kimselerin cehennemde mutlaka yanacakları neticesine varılmaktadır.

Adeta vaiz veya hatip, halkı irşad etmekten çok, şahsî öfkesini ve gayzını teşeffi ettirmektedir. Bazen de adab-ı muâşerete uygun olmayan tarz ve ifadelerle dinî hükümler anlatılmaktadır. Böylece tahayyül ve tasavvurumuz, hiç gerek yokken, müstekreh bir halete sokulmakta ve arkasından da Cuma namazı kılmaktayız (!).

Yahut kendi köyündeki veya kasabasındaki mevzii bir örf ve adeti tafsil etmekte, sonra da bir iki cümle ile, kısaca tenkid etmektedir. Böylece, **“Batıl şeyleri iyice tasvir etmek safi zihinleri idlaldir.”** kaziyesine aykırı hareket etmektedirler.

Bir başka müşahade de şudur: Küçük bir mescitte gerek olmadığı halde hopperlörle yapılan konuşmada bağırıldığı için, konuşmaları takip son derece rahatsız edici olmaktadır. Halbuki insan sesi, hoparlörden çıkan sestten daha farklıdır, üstelik mescit küçük olduğu için, gerek de yoktur.

3. İRŞAD HİZMETLERİNDE, ELE ALINAN VE AÇIKLANAN ESASLAR HEM DOĞRU OLMALI, HEM DE DOĞRU ŞEKİLDE ANLATILMALIDIR:

Yani hutbe ve vaazlerde ele alınan konular, ayet hadis ve içtihad hükümleri ile doğru ve isabetli bir dinî değerlendirme ile sunulmalıdır. Ayrıca ve buna ilaveten bu doğru değerlendirme doğru bir metod, sıhhatli bir usûl ile anlatılmalıdır. Bir diğer deyişle **“Doğru bir değerlendirme, yanlış, isabetsiz, hikmetsiz bir yol ile anlatılırsa cemaate pek tesir etmez ve hedeflenen netice ortaya çıkmaz.”**

Mesela israfın haram olduğunu anlatırken verilen misaller her bakımdan israfın tahrimini izah edecek vasıfta olmalıdır. Yoksa verilen misal israf kavramının kötülüğünü anlatmaktan çok, mesela mütevazi yaşamaya ait bir örnek ise, bu takdirde israfın mezzum ve müstekreh bir davranış olduğu iyice anlaşılmaz.

Veya tesettür emrinin bir hikmet-i Kur’aniyye olduğu anlatılmak istenirken, teferruatlı bir şekilde fuhuş, sefahet ve müstehcen yayınlar geniş bir şekilde anlatılırsa tesettürün hikmeti husuf ve kusufa uğrar, onun yerine bir takım çirkin manzaraların izleri tasavvurumuzda kalır. Böylece yanlış bir metod takip edilmesi neticesi, o hikmet-i neyyire-i Kur’aniyye münhasif olmuş olur.

Bazan da mâzîyi hâle kıyas ederek yanlış bir neticenin

anlaşılmasına sebep olmaktadır. Mesela, bütün malını tasadduk eden bir sahabe methedilerek anlatılmakta ve neticede de “**Siz niçin bu sahâbî gibi davranmıyorsunuz.**” diye cemaate ihtar edilmektedir. Bu ihtarın ve neticenin isabetsizliği, vaiz ve hatibin bizzat kendisinin de bütün malını tasadduk etmeye yanaşmadığı bir yana, ilcaat-ı zamana da muvafık olmaması açısından da yanlışır. Böylece merhûm Akif’in de belirttiği gibi, ilhamı Kur’ândan alıp asrın ihtiyacına vermiş olamıyoruz.

4. İRŞAD HİZMETLERİNDE KULLANILAN TÜRKÇE İYİ DEĞİLDİR:

Vaiz ve hatiplerin kullandıkları Türkçe çoğu defa faili ve mefulü düzensiz konuşmalar halindedir. Çünkü hazırlıksız, neyi nerede söyleyeceği belli olmayan bir vaaz ve hutbedir. Bu durum ana dili Türkçe olmayan kimselerde bir dereceye kadar (tam değil) mazeret sayılsa bile, diğerlerinde sayılmaz.

Burada kast edilen avam lisanıyla ve mahalli lehçeler tarzlarla yapılan konuşmaların tenkidi değildir. Çünkü bu tip konuşmalar, hem gerekli, hem de çoğu zaman faydalıdır.

İrşad hizmetleri doğru ve yanlışları anlatma, açıklama ve yol gösterme demektir. Halbuki karşındakinin anlamadığı veya zor anladığı bir Türkçe ile hedefe varılamaz.

Burada kastedilen düzgün Türkçeyle vaaz ve hutbelerin verilmesidir. Eğer vaaz ve hutbe Türkçeyle veriliyorsa bunun muntazam bir Türkçeyle verilmesi şarttır. Çünkü dinleyen cemaatin tahsil seviyesi aynı değildir. Vaaz ve hutbenin muntazam, basit, karışık olmayan bir Türkçe ile anlatılması gerekir ki insanlar bunu doğru anlasınlar ve dinin ne olduğunu, neyi emrettiğini ve neyi yasakladığını bilsinler.

Mesela **fiil**, **fail** ve **mef’ul** kelimeleri var. Bunlar muntazam bir iletişim olsun diye konulmuş. Vaiz ve hatiplerimizin maalesef buna dikkat etmediği görülüyor. Gerçi herkes güzel Türkçe konuşamaz, hatiplik ayrı bir sanattır, ama bir vaiz veya hatibin güzel bir hitabeti yoksa Diyanet İşleri Başkanlığının tefsir kitaplarından birini alır, muntazam okur, bu takdirde iyi bir Türkçeyle anlatmış olur. Anlayamadığı yerleri ya bir müftüye veya bir bilene sorar. Böylece muntazam bir ders ortaya çıkar. Yoksa bozuk bir Türkçeyle, karışık bir tarzda anlatılan bir vaaze ders denilmez. Çoğu defa “ders” tabiri kullanılıyor, yanlışır.

5. KONUŞMACI KONUYA HÂKİM DEĞİL VE ZAMANI İYİ AYARLIYAMIYOR:

Benim müşahedelerime göre, konuşmacılar yani vâzi ve hatipler konularına iyi hâkim değiller ve zamanı iyi kullanamıyorlar. Çünkü genellikle Cuma namazından evvel yapılan vaazlarda ve öğle ve ikinci namazına tekaddüm eden vakitlerde yapılan konuşmalarda, ezan okunmasına rağmen, konuşmalar aralıksız ve kesintisiz olarak devam etmekte, sonunda konuşmalarla ezan sesleri birbirine karışmakta, hatta bazen müezzin efendi vaizi ikaz (!) etmekte, Bayram namazının vaktinin geldiğini veya vakit ezanı veya Cuma ezanının okunduğunu bağırarak hatırlatmaktadır (!). Ve neticede vaiz, zaman kâfi gelmediği için (?) ele aldığı mevzuu tamamlayamadığını ifade etmeye mecbur kalmaktadır. Ve, “gelecek dersimizde devam edeceğiz” diye konuşmasına son vermektedir. Aslında bu mecburiyet konuşmacının beceriksizliğinden, yani konuşmasını iyi hazırlayamadığından, hangi noktalara ağırlık vererek konuşacağını bilmemesinden ve irşad hizmetlerinde zamanın önemli bir faktör olduğunun idrakinde olmamasından ileri gelmektedir. Halbuki mesela bizler, üniversitelerde dersimizi muayyen dakikalar içerisinde anlatmaya ve konuyu bitirmeye mecburuz ve teneffüs zili çalınca da talebeyi sınıfta tutmak kabil değildir.

Bendeniz, konuşmasını ezan sesiyle karıştırmaksızın ezandan biraz önce bitiren ve konusunun tamamını tamamlayan vaize rastlamadım dersem mübâlağa etmemiş olurum.

6. KONULAR İYİ SEÇİLSE BİLE, ANLATILIRKEN KONUŞMACININ İHTİSAS ALANI DIŞINDAKİ SAHALARA KAYDIRILMAKTADIR:

Genellikle, konular zaman ve zemine uygun seçilmiyor. Ramazan, Hac ve Kurban konuları dışında, konuşmanın vakti ve konuşmanın yapıldığı çevre pek dikkate alınmıyor; alınsa bile konunun işlenmesi, konuşmanın yapıldığı muhitteki insanların anlayacağı bir dil ile anlatılmamaktadır. Halbuki Peygamberimiz (A. S. M.) “İnsanların akıl ve idraklerinin derecesine göre onlara hitap ediniz.” buyurmaktadır.

Mesela bendeniz, İstanbul’un bir ilçesine bağlı bir köyünde ikamet ediyorum. Köyün tek camiinde Cuma ve Bayram namazlarını

eda etmekteyim. Köyümüzde cemaat daha çok rençber, ırgat, bahçivan ve bekçiden ibaret, geri kalan da küçük bir azınlık iş sahibi kimseler. Bu camide yapılan irşad hizmetin de ilmin değeri ele alınmakta, Nişantaşı veya Adalar'da oturanların açık-saçık hayatından ve israfından bahsedilmekte veya son zamanlarda Türkî Cumhuriyetler'deki kimseler yardım yapılması istenmektedir. Halbuki köyümüzün halkı fakir-ül haldir, yollarımız henüz yapılmamış ve aydınlatılmamıştır, hırsızlık vakaları sıkça görülüyor; muntaka temizliğine dikkat edilmiyor, üstelik açık saçıklık da yok denecek kadar azdır. İşte böyle bir muhitte ve bu zamanda yapılan irşad hizmetlerindeki uygun bir konuyu seçmek ve onu o muhit halkına uygun bir lisan ve tarz ile anlatabilmek elbetteki çok mühimdir.

Bazan da vaiz veya hâtip ihtisas alanı dışında kalan konulara girmektedir. Mesela Anayasa Mahkemesi kararlarını tenkid etmekte, Bosna Hersek'e derhal asker göndermemizi istemekte veya Amerika'nın yahut Rusya'nın ortadoğu politikasını, bağıra bağıra ve hakaretler ederek tentid etmektedir.

İhtisas Dışına Çıkmak'tan maksadı yukarıda anlattık. Bu zamanımızda son derece sık tekrarlanıyor ve adeta moda haline gelmiş bulunuyor. Her vaiz veya hatip günün olaylarını, çoğunlukla siyaset hadiselerini, takip ederek kendi alanlarına girmeyen konularda beyanlarda bulunuyorlar. Mesela şu anda 'HABITAT' çok konuşulduğu için vaiz ve hatipler de bundan çok bahsediyor. Seçimler geldiği zaman seçimlerle ilgili, gençlik hareketleri olduğu zaman bu hareketlerle ilgili, çoğu defa de kendi ihtisas alanları dışında kalan konular seçiliyor. Tabi siyasi hadiseler her zaman revaçta, vaiz efendiler de siyaseti ağızlarından düşürmüyorlar.

7. CAMİLERDE YARDIM TOPLAMA GAYRETİNDEN VAZGEÇİLMELİDİR:

Dilenciler dışında imâmların ve vaizlerin vatandaştan yardım toplaması ve **"filan camiin cemaatinden bir heyet geldi, makbuz karşılığı yardımlarınızı toplayacaklar"** şeklinde cemaati cuma günleri ikaz etmeleri bıkkınlık derecesine gelmiştir. Hatta bazan vaizler vatandaşlara **"Yardımlarınız ellibinden az olmasın veya "Çek ve senet de kabul ederim"** demesi, iz'aç edici bir davranıştır.

Camilerde yardım toplama, Türkiye'nin bir gülünç durumu veya

sefil vaziyetidir. Camilerimizin bir kısmı vakıflara bağlı, bir kısmı da şahıs camileridir. Fakat her iki halde de halktan vergi toplama gibi yardım veya iane toplama bir düzene bağlanmalıdır. Diyanet İşleri Başkanlığı camilere kutular veya kumbaralar koydurmuş bulunuyor. Ama benim müşahade ettiğim, bu kumbaralar ya çok az kullanılıyor veya çok az açılıyor. Hatta İstanbul'un büyük camilerinde tam kapının girişine konmuş bulunuyor ama vaiz efendiler vatandaşı rahatsız ederek hatta tehdit ederek bu yardımları toplama yoluna gidiyorlar. Senelerdir camilere devam eden bir kimse olarak müşahade ettiğim budur. Vaiz efendiler cemaati, "İki elim, iki yakanızdadır" veya "Yüküm ağırdır, işim çoktur, bana yardım etmek mükellefiyetindediniz" veya "Namazdan sonra yardımlarınız toplanacaktır. Bir arkadaşımız makbuz getirmiş, paralarınızı verin, makbuzunuzu alın" gibi tabirlerle rahatsız etmektedirler. Hatta bir bayram namazında, bayram namazı kılınmadan evvel, cemaatin arasında kutular gezdirilerek herkesten mecburi para toplandığını müşahade etmişimdir.

8. İRŞAD HİZMETLERİ MAALESEF KAMU DAVASI AÇILMASINA SEBEP OLMAKTADIR:

Yapılan konuşmalarda suç unusuru teşekkül eden, halkı gereksiz yere kıskırtan, kamu düzeni aleyhine ve şahsiyet haklarına aykırı davranılmaktadır.

Bendeniz, bu gibi konuşmaların bir çoğunda bilirkişi olarak vazife gördüğüm için bu konuyu biraz daha yakından biliyorum.

Halbuki, arının deliğine çöp sokmadan ve vehham ehl-i dalaletin vehmini tahrik etmeden de, yüce dinimiz, yüce peygamberimizin (A. S. M) metodlarına uygun olarak anlatılabilir.

9. İRŞAD HİZMETLERİ ÇOĞU DEFA BİR KELÂM İSRAFI HALİNDE YAPILMAKTADIR:

Çoğu defa bir veya iki cümleyle ifade edilebilecek açıklamalar, on-onbeş cümleyle ifade edilmektedir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi üstelik bozuk bir Türkçe ile...

Halbuki, herşeyin israfı caiz değildir, malın mülkün israfı caiz olmadığı gibi, konuşmanın israfı da caiz değildir.

Nitekim hekimlerin şeyhi ve feylesofların üstadı, dahi-i meşhur İbn-i Sina şöyle ifade etmiştir: "Söz, israfı câiz olmayan mal

gibidir.”

Kelam israfı günümüzde ve toplumumuzda genel bir hastalıktır. Tabii vaizler ve hatiplerin de bunda hissesi olmaktadır. Belirtelim ki kelam israfı aynı zamanda, zaman israfına da yol açmaktadır ki, bu da caiz değildir.

NETİCE

Yukarıdaki satırlar Diyanet İşleri Başkanlığının irşad hizmetlerinden müşahade ettiğim bazı durumlar ve değerlendirmelerimdir. Bu değerlendirmeler inşaallah müsbet bazı tedbirlere, icraatlara ve islahata yol açar. Çünkü iyi niyet ile söylenmiştir.

Belirtmeye lüzum yok ki, vaiz ve hatiplerin hepsi için bu tenkitler cari değildir; ama ne yazık ki yukarıdaki tenkidlere muhatap olmayan vaiz ve hatiplerimiz çok azdır. Nitekim vaaz ve hutbelerini ciddi hazırlayan, dikkatle kaleme alan ve irad ettikten sonra da kitap halinde bastıran vaiz ve hatiplerimiz de çok çok azdır. Bu ekall-i kalili bu vesile ile tebrik ediyorum. Bunun dışında kalanlardan ise irşad hizmetlerinde daha dikkatli davranmalarını rica ediyorum.

Diyanet İşleri Başkanlığından ise, vaiz ve hatip olacak kimselerin ciddi bir imtihandan geçirilmesini ve ehil olmayanlara bu yetkinin verilmemesini istirham ediyorum. Bu istirham Diyanet İşleri Başkanlığının ilgili Kanun, Yönetmelik ve mevzuatının gerği olduğu gibi, Din-i Mübin-i İslâm'ın da bir icabıdır. Nitekim bu icab **Mâverdî**'nin kitaplarında özellikle **El Ahkam-ı Sultaniye** adlı muhalled eserinde belirtilmekte ve acı acı tenkid edilmektedir.

Kısacası, sadece fakülte mezunu olmak, veya fıkıh ve arapçayı iyi bilmek, bir kimseyi irşad hizmetlerinde istihdam etmek için kâfi değildir.

En doğruyu bilen Cenâb-ı Hakk'tır.

Son sözüüm şudur:

“Yarab! Sen’i noksan sıfatlardan tenzih eder, kemal sıfatlar ile tavsif ederiz ki, Sen’in bize öğrettiklerinden başka bizim bilgimiz yoktur. Şüphesiz alim ve hakîm olan ancak Sen’sin.” (Bakara, 32).